

TAHLİL VE TENKİTLER

Son yıllara doğru, geniş manasiyle Türkoloji araştırmaları, kazandığı büyük önemine rağmen, memleketimizde, maalesef bir durgunluk devresi geçirmektir. Yüzyılımız dev bilgin Türkologlarının birbiri ardınca hayata göz yummaları bu durgunluğun, başlıca sebeplerinden biridir. Bártold, F. W. K. Müller, Thomsen, von Le Coq, Stein, Pelliot, Kowalski, Radloff ve emsali gibi mektep kurmuş bilginlerin, ortadan kaybolmaları, elbette kolay kolay yerleri doldurulmayacak boşluklar açmıştır. Bir aralık Türkiye Türkiyatçılığının gerçek babası sayılan vefalı üstadım Fuat Köprülü, bu boşluğu doldurmaya çalışmışsa da kendisinin de hayata göz yumuşu, meydan boşluğunun sıkıntısını daha da artırmıştır.

Buna karşılık, yurt dışı Türk ülkelerinde, gün geçtikçe artan millî kültür araştırmaları çabası ve hevesi tasavvur edilmeyecek kadar, zengin ve çeşitlidir. Beş Türk Sovyet Cumhuriyetlerindeki Üniversite ve İlim Akademisi himayesindeki millî araştırmalar yanı sıra, ayrıca yarı muhtar Türk halkları eyaletlerinde de, araştırma temposu durmadan artmakta ve gelişmektedir. Bu araştırmalar, metod ve sistem bakımından, sırf siyasi ve hatta idari sebepler yüzünden, bazen farklı özellikler taşımakla beraber, yine de tarihi gerçeği belirtmeleri bakımından, ilmi ve sanat değerlerini muhafaza etmektedirler. Elverir ki, basit ve popüler propagandadan arınmış olsunlar.

Né yazık ki, çeşitli sebepler dolayısıyla bu yurt dışı zengin ve varlıklı Türkoloji yayınlarını, vaktinde elde etmek imkânlarından mahrumuz. Giriřilen mübadelelerin aksaklığı ve düzensizliği yanında, durmadan artan yayın fiatları, bir çok eserlerin tedârikine de sed çekmiş bulunmaktadır. Bu temas aksamalarına bakmayarak, bütün imkânları seferber etmek suretiyle, yine de milletlerarası Türkoloji yayınlarını tanıtmak yollarını aramaktan geri durulmayacaktır. Eski Türkiyat Enstitüsü geleneğini tekrar canlandırmak endişesiyle, bundan sonra görebildiğimiz eserlerin tanıtmasına devam edilecektir. Ve bu tanıtımlar Türk kültür yayın merkezlerine göre ayarlanacaktır.

Abbas Zamanov, *Sabire heykel*, Azerbeycan, Sayı 3, Bakı 1970, s. 175-187.

Şimdiye kadar araştırma imkânı bulduğum yazılarına bakılacak olunursa, Abbas Zamanoğlu, Azerbeycan edebiyatı ve kültür tarihi üzerinde çalışanlar arasında, temelli yer tutmuşlardandır. Azerbeycan edebiyatına ait yayınladığı eleştirici makaleler yanında, ısrarla üzerinde durduğu Molla Penah Vakıfla M. A. Sabirdir. Her iki şairin Azerbeycan sınırlarını aşmış, Orta-Doğu milletleri arasında yer almış birer şahsiyet olmalarına bakmıyarak yine de, her birisi hakkında, ince noktalar arayan ve yenilikler getiren araştırıcılığını muhafaza etmektir. "Nizami adına Azerbeycan Edebiyatı Müzesi" müdürü bulunarak, Azerbeycan edebiyatı izlerini, dünya milletleri edebiyat tarihinde aramakta ve gay-yur bir araştırıcı sıfatiyle toplamaya çalışmaktadır. Sayesinde "Nizami adına Azerbeycan Edebiyatı Müzesi" günün birinde Şark için mükemmel bir örnek olacaktır. Sayın Prof. Dr. Abbas Zamanoğlu'un yukarıda adını belirttiğim makalesi de, bu türden bir araştırma olup, Sabir hakkındaki basılmakta olan büyük eserinin, ancak bir bölümüdür. "Sabir ve muasırları" adını taşıyan bu eser, kendisine Filoloji İlimler Doktorası unvanını kazandırmıştır. Buna göre de M. A. Sabir, Abbas Beyin ana araştırma konularından birisi olmuştur.

İlk bakışta konu, tamamiyle işlenmiş ve eleştirilmiş sanılan bir şahının, *garıntısı* olarak görülmekte ise de, gerçekte yazar ünlü ve tanınmış şairlerimiz üzerinde yenilikler arayan ve bilgilerimize yeni bir şeyler katan bir araştırıcı olarak bu konuyu yeniden canlandırmıştır. Azerbeycan toplumunun bütününü tasarrufuna alan şâir Sabir, Abbas Zamanoğlu'na göre, daha çok araştırmaya değer orijinal bir konu olarak kalmaktadır. Nitekim makalesinde, istifade imkânları bulabildiği vesikalar üzerine, daha hayatta iken, Sabir'in ne gibi ruh haleti kırıklığı içerisinde kıvranarak, eserinin neşrini beklediğini bütün çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Kısmen yakından gördüğümüz ve yaşadığımız Sabir'in, makaledeki "Niğercancılık" hissini sezmemek imkânsızdır. Zavallı Sabir, vatandaşlarının kendisiyle iftihar etmelerine rağmen, bir türlü hayatında eserinin neşrini görmeden dünyaya gözünü kapamıştır.

Makale baştan başa yeniliklerle doludur. Sabir'in hemşerisi ve üstadı sayılan Seyyid Azim Şirvani ile olan temasları, ölümünden sonraki arkadaşlarının yayın teşebbüsleri, beş on kuruş için bir kaç dost muallimin çırpınması, nihayet büyük servet ve samanı akan Azerbeycan toplumu içerisinde, beş on kuruşun bulunmayışı, edebiyat severlerin boş çabaları, dostlarının ızdırabı hep makalenin ruhunu teşkil etmektedir. Sabir, kendisi daha hayatta iken, Seyid Hüseyne naklettiği aşağıdaki

hatırasında : “Men de indi eyni kederle kederlenirem. Ölüm insandan çoh da uzah deyil. Hele vücudu benim kimi her hesdeliye müsteid olan bir adam üçün lap gulağının dibindedir. Görünür men de Hacı Seyid Ezim kimi öz kitabımı görmeden hasret ile öleceyem”, demesi, Azerbaycan edebiyatı tarihinde, istila devrinin acılarını her zaman yaşatacaktır.

Yazar, Sabir’in bu itirafını ve hayattan, toplumdan yana şikâyetini : “Çoh teessüf ki, bele de oldu. Sabir öz kitabını sağlığında görmedi, gözlerini hasretle hayata yumdu”, demekle kabullenmiştir. Nasıl kabul etmesin ki, zamanında Sabir Yakın-Doğu şahlarını, sultanlarını yerinden oynatmış, Molla Nasreddin’in kapatılmasını bile arzulatmıştır. Hal ve durum böyleyken, Sabir kendinden deyil de, ana vatanından, toprağından, muhitinden şikâyetçi olarak gitmiştir.

Sabir’in zamansız ölümü, ne yazık ki Azerbaycan Mizah edebiyatını yarıda bırakmıştır. Bunu yakından sezen muasırları başta Seyid Hüseyin, Sara Hanım Vezirzade, Gemküsar, M. Mahmutbeyli, Abbas Sehhet ve saire gibi şahsiyetler olmak üzere, binbir zorluklarla Sabir’in “Hophopnamesi’ni” dünya yüzüne çıkarmış, Azerbaycan aydınlarının, biraz da olsa alâkasızlık dolu yüzlerini kızartmıştır. İşte Abbas Zamanoğlunun, Sabir hakkındaki büyük eserinin bu küçük pasajı bence, Azerbaycan aydın topluluğunun bu büyük kusurunu ortaya koymakla bize bazı yenilikler kazandırmıştır. Hele Dilicandaki “Tamaşanın” ibret verici sahnesi, Sabir gibi bir şairin eserinin baskısına; özel bir hususiyet bahşetmiştir. Makale bütün bu hususları, ayrı ayrı aydınlatmakta, Sabir’e ait vesikaları konuşturmaktadır.

Makale biraz yukarıda işaret ettiğim gibi, büyük bir eserin, araştırmanın, ancak ufak bir parçasıdır. Eser ileride bütünüyle ele alındığında, Sabir hakkındaki bilgisizliklerimizin tamamı ortaya konulacaktır. Sayın Abbas Zamanoğlu’nun bu makalesi basılmakta olan büyük araştırmasının ancak bir müjdecisidir.

A. Caferoğlu

Abbas Zamanov, *Heyat eşiği, güzellik muğennisi*, Edebiyat, Dil, İncesenet, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyasının Haberleri, N. 4, Bakı 1968, s. 6-9.

Kadirbilir Azerbaycan yazarlarının yüksek ilgisi ile tertiplenen Molla Penah Vakıf jübilesi münasebetiyle, yayımlanan şaire ait eserlerin ortaya çıkmasında H. Araslı ile Abbas Zamanoğlu’nun da hissesi ve payı vardır. Yayınladığı yukarıki makalesiyle Sayın Abbas Bey, hayatını, zamanı için, gurbet elde geçiren, tatlı dilli Molla Penah’ın hayatını ve geçirdiği ağır günlerini açıklamaktadır. Buna rağmen Vakıf, yazarın da gerçek tarifiyle, hayat aşığı, güzelliğin terennümcüsü olmuştur. 27 yıl-

lık Karabağ hanlığı baş vezirliği Vakıf'a gerçek bir hayat anlayışını aşılamaş, onda cefaya tahammül fikrini doğurmuştur. İdam mahkûm olarak, darağacına çekilmeden bir iki saat evvel, idamdan kurtulan bir şairin eserlerindeki hayat aşkı, elbette, bu inanılmaz ve tahammül edilmez durumda olmayanlar için, bilinmez bir hayat sahnesidir. Abbas Bey işte Vakıfı bu hayal hayatı içerisinde görmekte, ona hayat aşkı ile güzellik aşkını yakıştırmaktadır.

Gerçekten de Vakıf, nadir insana yakışır bir incelik ve güzellik aşkıdır. Sade ve tatlı dili ile, cezbine kapıldığı ince zevkli muhiti onda, dilce halka yanaşma, zevkce medeni dünya toplumu içerisindeki aşkı yaşatmaktadır. Bundan dolayı da Molla Penah Vakıf'ta, kadın aşkı artık bütün azametiyle belirmiş, Azerbaycan edebiyatına hakikî aşk konusunu yerleştirmiştir. Yazar bu noktayı göz önünde bulundurarak Vakıf'ı, dehası yönünden Nizâmi, Fuzuli, Sabir gibi büyük Azerbaycan şairlerinin sırasında görmektedir. Hatta daha ileri giderek, Vakıf'ı Azerbaycan edebiyatında kendine mahsus bir edebiyat cereyanı yarattığı fikrindedir. Vakıf'ın bu yeni kurduğu mektebin başlıca hususiyetlerinden biri, hece veznine iltifat göstermesindedir. Bununla Vakıf, Klasik edebiyatla Halk edebiyatı arasındaki duvarı bir nevi kaldırmıştır. Hele "koşma" tarzında yazması, büsbütün devrin edebiyatı için, büyük bir yenilik olmuştur. Vakıf bunları bilerek ve his ederek yerleştirme kabiliyetini göstermiş ve başarmıştır. Abbas Beye göre Vakıf edebiyatımıza : sadelik, nikbinlik, samimilik getirmiştir.

Gerçekten de Vakıf, kendisini Azerbaycan edebiyatına, toplum hayatına mal etmiş bir şairimizdir. Kendisi bizzat hayatın bütün cilvelerini yaşamış baş vekillikten sade bir insan hayatına kadar inmiş idama mahkûmların gereken şartlarını görmüş, his etmiştir. Vakıf için yabancı kalan bir hadise düşünülemez. O "Cümlenin mekrü alu fennü fitne" olduğunu bildiği gibi "Humar lumar bahmanın da göz gaydası" olduğunu pek ala bilirdi. Şair "İşlenen işlerde ehkâmü leyaget görmedim" dediği halde "Cüt goşa nar sinede görmesini" de asla unutmamıştır. İşte Vakıf'ın meziyeti ve üstadlığı da bundadır. Buna göre, Vakıf'ın bu aşk sezişi, Tükiye Halk şairleri arasında da rağbet görmüş, "Çift nar" her sinede aranmıştır. Molla Penahı anlamak zordur. Çünkü Azerbaycan atasözüne göre "Her okuyan Molla Penah" olamaz. Abbas Zamanoğlu hariç. Nitekim Abbas Beyin bu makalesitaşdığı değer ve önemine göre Viyana'da da Almanca yayınlanmıştır. Her iki makale, Sabir'i ve Vakıf'ı tanıtma bakımından, orijinalitesini muhafaza etmektedir.